

KAZAKİSTAN'IN BAKIR SEKTÖRÜNDEKİ REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ

MEASURING COMPETITIVENESS OF KAZAKHSTAN'S COPPER INDUSTRY

Güçgeldi BASHİMOV

Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE İşletme Anabilim Dalı, NİĞDE
(guyc55@gmail.com)

ÖZ

Bakır sektörü Kazak ekonomisinin istihdam ve ihracat bakımından önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Kazakistan'ın bakır ihracatı son 15 yıllık dönemde 704 milyon dolardan 1,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı 2001-2016 dönemi için Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiki verilerinden yararlanarak Kazakistan bakır sektörünün uluslararası rekabet gücünü belirlemektir. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve İhracat-İthalat Oranı indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Kazakistan'ın bakır ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dış ticaret, Kazakistan, Rekabet gücü

ABSTRACT

The copper industry is an important part of Kazakh economy in terms of employment and exports. Kazakhstan's exports of copper have been increased from \$704 million to \$1.9 billion in the last 15 years. The objective of this study is determining the competitiveness of Kazakh copper industry using International Trade Centre statistical data for the period 2001-2016. In this study Revealed Comparative Advantage index, Revealed Symmetric Comparative Advantage index and Export-Import Ratio index used. A study found that Kazakhstan has the competitiveness in a copper industry.

Keywords: Foreign trade, Kazakhstan, Competitiveness

1. Giriş

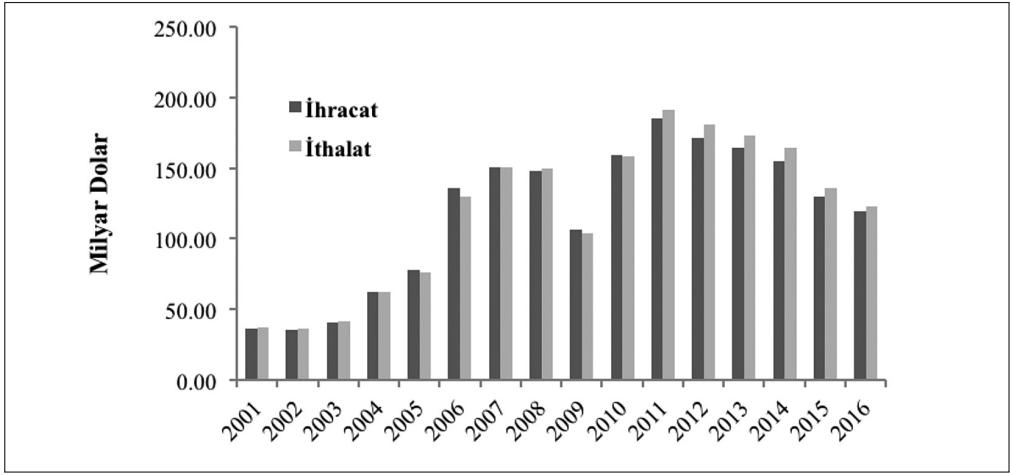
Rekabet gücü çağımızda uluslar için adeta hayati öneme sahip bulunmaktadır. Geçmişte sadece firma düzeyinde düşünülen bu olgu, son dönemlerde gittikçe yoğunlaşan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin etkisiyle günümüzde uluslararası düzeyde önem kazanmıştır. Bu rekabet ortamından ülkelerin rekabete açık sektörleri daha yoğun biçimde etkilenmektedir (Çeştepe ve Ermiş, 2007: 128). Kazakistan'ın bakır sektörü de bu tür rekabete açık sektörlerden biridir. Bakır sektörü, Kazakistan'ın geleneksel imalat sanayi içinde önde gelen sektörlerden biridir. Yerli hammadde kullanması ve pek çok sanayi koluna girdi temin etmesi bakımından Kazak ekonomisi için önem teşkil etmektedir. Bakır sektörü özellikle 1990'lı yılların başından itibaren hızla büyüyerek gelişmiş ve bugün yaklaşık 2 milyar dolarlık ihracat hacmine ulaşmıştır. Kazakistan son 20 yılda dünyanın en önemli bakır üretici ve ihracatçıları arasına girmiştir.

Dış piyasalarda çetin rekabetin yaşandığı günümüzde Kazakistan bakır sektörünün rekabet gücünün belirlenmesi önem arz etmektedir. Çalışmada, Kazakistan bakır sektörünün rekabet gücü Şili, Almanya, ABD, Japonya ve Çin ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikli olarak dünyada ve Kazakistan'da bakır sektörünün mevcut durumu ele alınmış, daha sonra ise çeşitli ölçütler kullanılarak Kazakistan bakır sektörünün rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda sektörün gelişmesi için bazı öneriler sunulmuştur.

2. Dünyada ve Kazakistan'da Bakır Sektörünün Genel Durumu

Uluslararası pazarda endüstriyel ticaret ve endüstriyel ürünler hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Endüstriyel ürünler arasında demir ve demir dışı metallerin, bunların arasında ise bakır endüstrisi ticaretinin yeri azımsanmayacak ölçüdedir (Türkoğlu, 2016: 3). Dünyada ticaret hacmi açısından önemli bir yerde olduğu görülen bakır sektörü yıllar itibarıyla büyümesini devam ettirmektedir. Geçtiğimiz 15 yıllık dönemde dünyada bakır ve bakır ürünleri ihracatı genel olarak yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. 2001-2016 döneminde sektörün ihracatı %231 oranında artarak 35,8 milyar dolardan 119 milyar dolara seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde ithalat da %233 oranında artış kaydetmiş ve 135 milyar dolara ulaşmıştır.

Şekilde 1'de dünya bakır ticaretine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Şekil 1'den de görüldüğü üzere 2009 yılında dünya bakır ihracatı bir önceki yıla göre %28 oranında azalarak 147 milyar dolardan 106 milyar dolara gerilemiştir. Burada 2007 yılının ortalarından itibaren hissedilmeye başlanan ve 2008 yılında bütün dünyayı saran küresel ekonomik krizin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, ekonomik krizin etkisiyle birlikte dünya ticareti %12 oranında daralma göstermiştir (Hepaktan, 2010). Dünya bakır sektörünün de küresel krizden olumsuz etkilendiği açıkça görülmektedir. Ancak, izleyen yıllarda küresel piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler sonucu ihracat tekrar yükselmeye başlamış ve en yüksek seviyesine 185 milyar dolar ile 2011 yılında ulaşmıştır. 2012 yılından itibaren ise dünya bakır ihracatında bir düşüş göze çarpmaktadır. 2011-2016 yılları arasında dünya bakır ihracatında %35 oranında bir gerileme görülmektedir. Küresel ekonomik krizin etkilerini henüz atlatamayan Avrupa ekonomilerinde gözlemlenen yavaşlama ve dış pazarlardaki zayıf görünüm nedeniyle dünya bakır ihracatının önümüzdeki yıllarda da yavaşlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 1. Dünyada bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kaynak: INTRACEN, 2017

2016 yılı itibariyle dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler ile ilgili bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır. Dünya bakır ihracatında Şili ilk sırada yer almaktadır. 2016 yılında Şili 15,06 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiş ve bu dünya bakır ihracatının %12,65’ine tekabül etmektedir. Şili’yi sırasıyla 10,04 milyar dolarla Almanya, 6,44 milyar dolarla Japonya, 6,32 milyar dolarla ABD ve 5,82 milyar dolarla Çin izlemektedir. 2005-2016 yılları arasında dünya bakır piyasasında pazar payını arttıran ülkeler arasında ABD, Japonya, Çin, Zambiya, Güney Kore ve İtalya bulunmaktadır. Buna karşın Şili, Almanya, Fransa, Kanada, Tayvan ve Rusya’nın pazar payı azalmıştır.

Tablo 1. Dünya bakır ihracatında öne çıkan ülkeler

2005				2016			
Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri (Mln \$)	Pay (%)	Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri (Mln \$)	Pay (%)
1	Şili	12.499	16,16	1	Şili	15.061	12,65
2	Almanya	7.222	9,34	2	Almanya	10.470	8,80
3	ABD	3.936	5,09	3	Japonya	6.446	5,42
4	Japonya	3.858	4,99	4	ABD	6.322	5,31
5	Çin	3.055	3,95	5	Çin	5.822	4,89
6	Fransa	2.905	3,76	6	Zambiya	3.888	3,27
7	Rusya	2.535	3,28	7	Güney Kore	3.687	3,10
8	Tayvan	2.495	3,23	8	İtalya	3.664	3,08
9	Kanada	2.375	3,07	9	Tayvan	3.453	2,90
10	Güney Kore	2.334	3,02	10	Rusya	3.312	2,78

Kaynak: INTRACEN, 2017

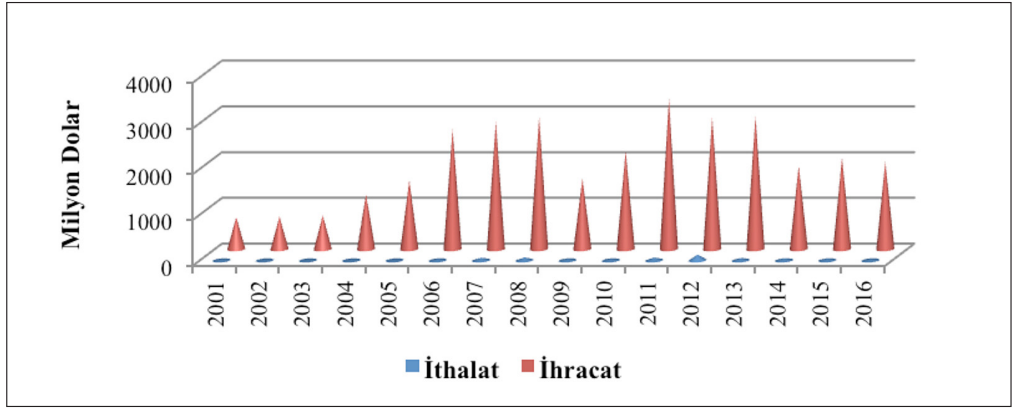
Tablo 2’de dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler yer almaktadır. Tablo 2’den de görüldüğü üzere, Çin, Almanya ve ABD en fazla bakır ithal eden ülkelerdir. 2016 yılında Çin 33,23 milyar dolar değerinde bakır ithal ederken, bunu sırasıyla 9,11 milyar dolarla Almanya, 7,54 milyar dolarla ABD, 5,63 milyar dolarla İtalya ve 5,09 milyar dolarla Güney Kore takip etmektedir. Tablo 2 incelendiğinde dünya bakır ithalatında Çin’in aldığı pay son 10 yılda yaklaşık %60 oranında bir artış göstermiştir. Buna karşın başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dünya bakır ithalatındaki payı ise giderek azalmıştır.

Tablo 2. Dünya bakır ithalatında öne çıkan ülkeler

2005				2016			
Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri (Mln \$)	Pay (%)	Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri (Mln \$)	Pay (%)
1	Çin	12.896	16,93	1	Çin	33.236	27,03
2	ABD	8.150	10,70	2	Almanya	9.112	7,41
3	Almanya	6.090	7,99	3	ABD	7.544	6,14
4	İtalya	4.570	6,00	4	İtalya	5.635	4,58
5	Fransa	3.554	4,67	5	Güney Kore	5.097	4,15
6	Tayvan	3.535	4,64	6	Tayvan	4.341	3,53
7	Güney Kore	3.385	4,44	7	Hindistan	3.265	2,66
8	Hong Kong	1.998	2,62	8	Fransa	3.024	2,46
9	Belçika	1.982	2,60	9	Tayland	3.014	2,45
10	Meksika	1.969	2,58	10	Belçika	3.005	2,44

Kaynak: INTRACEN, 2017.

Kazakistan’da bakır sektörü son yıllarda niteliksel ve niceliksel olarak önemli gelişmeler kaydetmiştir. İç tüketimin yanında büyük oranda ihracat da yapılmaktadır. Bakır sektörünün toplam ihracattaki payı %5’dir. Sektör özelinde bakıldığında sektörde ihracatın ithalattan yüksek olduğu görülmektedir. Bakır sektörü ihracatta yerli kaynakları en çok kullanan ve ithal ürünlere bağımlılığı en az olan sektörlerden biridir. Sektörün dış ticaret yapısı incelendiğinde istikrarlı ve sağlam bir görünüm sergilediği söylenebilir. 2001 yılında 704 milyon dolar değerinde ihracat gerçekleştirilirken, bu rakam 2008 yılında 2,9 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak, tüm dünyada yaşanan global krizin de etkileriyle talepte yaşanan daralmalar bakır sektörünü de derinden etkilemiş ve 2008 yılında büyüme oranları düşmüştür. 2009 yılında da talep daralması ve kapasite kullanım oranlarının düşmesi devam etmiş, ihracatta da önemli düzeyde düşüşler gözlemlenmiştir. 2009 yılında bakır sektörünün ihracat değeri 1,55 milyar dolara gerilemiştir. Ancak, izleyen yılda dış piyasalardaki olumlu seyir bakır ihracatının toparlanmasına zemin hazırlamıştır. 2010 yılında bakır ihracatı 2,15 milyar dolara ulaşmış ve 2011 yılında ise 3,29 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak, son yıllarda başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Çin ve Rusya gibi büyüyen piyasalarda ekonomik aktivitenin ivme kaybetmesi ve Orta Doğu ülkelerinde baş gösteren iç karışıklıklar sonucu ihracatta da önemli düşüşler yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bakır ihracatı 2012 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermiş ve 2016 yılında 1,9 milyar dolara gerilemiştir. Son beş yıllık dönemde bakır ihracatı %33 oranında gerilemiştir. Kazakistan’ın bakır ithalatı incelendiğinde, 2001-2016 yılları arasında önemli bir artışın yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Ele alınan dönemde bakır ithalatı 24,5 milyon dolardan 33,9 milyon dolara ulaşmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Kazakistan'da bakır ihracat ve ithalatının yıllara göre değişimi

Kazakistan'ın bakır ihracat ve ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde genel olarak bir yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. 2016 yılında ihracatın %45'i Çin'e gerçekleştirilmiştir. Bakır ihracatının gerçekleştirildiği diğer önemli ülkeler ise Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İngiltere ve Malta'dır. Kazakistan'ın bakır ithalatında ise %48'lik pay ile Rusya ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla Çin, İngiltere, Almanya ve İtalya takip etmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Kazakistan'ın bakır ihracat ve ithalatında yer alan ilk beş ülke (2016 Yılı)

İhracattaki ilk beş ülke				İthalattaki ilk beş ülke			
Sıra	Ülkeler	İhracat Değeri (Bin \$)	Pay (%)	Sıra	Ülkeler	İthalat Değeri (Bin \$)	Pay (%)
1	Çin	865.252	45,09	1	Rusya	16.313	48,11
2	Türkiye	269.385	14,04	2	Çin	5.626	16,59
3	BAE	262.833	13,70	3	İngiltere	2.018	5,95
4	İngiltere	227.986	11,88	4	Almanya	1.621	4,78
5	Malta	187.985	9,80	5	İtalya	1.097	3,24

Kaynak: INTRACEN, 2017.

3. Literatür Araştırması

Literatürde ülkelerin sektörel rekabet gücünü belirlemeye yönelik birçok ampirik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı ise Balassa indeksi olarak da bilinen Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler indeksi kullanılarak yapılan çalışmalardır. Bu bölümde söz konusu çalışmalar ile ilgili kısa bilgiler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Rekabet gücü ile ilgili yapılan çalışmalar

Yazar	Kullanılan İndeks	Ülke	Sonuç
Yang (1999)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) İndeksi	Çin	Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Hesaplanan AKÜ katsayılarına göre Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründe özellikle hazır giyim sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu saptanmıştır.
Havrila ve Gunawardana (2003)	Balassa ve Vollrath indeksleri	Avustralya	Araştırmada, Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma sonucunda Avustralya'nın tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığı görülmüştür.
Konyalı ve Emirhan (2004)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye	Türk cam ve seramik endüstrisinin AB pazarındaki ihracat performansı analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Türkiye'nin cam ve seramik endüstrisinde ihracat performansının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak, son yıllarda Türkiye'nin cam sanayindeki rekabet gücünü giderek kaybettiği görülmüştür.
Çoban ve Kök (2005)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Türkiye	Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün AB üyesi ülkeleri karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründe yüksek rekabet gücüne sahiptir.
Gonuguntla (2007)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Yeni Zelanda	Yeni Zelanda'nın ormana dayalı ürünlerinin rekabet gücü seçilmiş ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Yeni Zelanda'nın ormana dayalı ürünlerin ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, Yeni Zelanda'nın Kanada ve Rusya'ya kıyasla daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.
Akhtar ve ark. (2008)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Pakistan	Pakistan'ın ayakkabı sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, Pakistan 1996-2002 yılları ayakkabı ihracatında rekabet dezavantajına sahipken, 2004 yılından itibaren rekabet avantajına sahiptir.

Tablo 4 devam

Khatibi (2008)	Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler İndeksi	Kazakistan	1999-2006 dönemi için Kazakistan'ın AB-27 ülkeleri karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Kazakistan'ın hububat, petro-kimya ürünleri gibi hammadde yoğun ürünlerin ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.
Başkol (2011)	Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler İndeksi, İthalat Sızma Oranı, Uzmanlaşma Katsayısı ve Dış Rekabette Açıklık İndeksi	Türkiye	Türk otomotiv sektörünün rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, Türk otomotiv sektörünün dünya piyasasında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.
Erkan (2011)	Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler İndeksi	Türkiye ve Diğer N-11 (Next Eleven) Ülkeleri	Çalışmada 1993-2009 yılları arasında Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin sektörel rekabet gücü incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin daha çok hammadde ve emek yoğun malların ihracatında karşılaştırılabilir üstünlüğe sahip oldukları görülmüştür.
Assadzadeh ve ark. (2013)	Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler İndeksi	İran	İran'ın tekstil ve hazır giyim sektörünün Türkiye karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, İran'ın ele alınan sektörde Türkiye karşısında rekabet dezavantajına sahip olduğu belirlenmiştir.
Song ve Gazo (2013)	Balassa İndeksi, Vollrath İndeksleri ve Grubel-Lloyd İndeksi	ABD	ABD'nin mobilya sektörünün seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücü incelenmiştir. Sonuç olarak, ABD'nin mobilya sektöründe rekabet gücünün düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, ABD'nin mobilya sektörü ticaretinin endüstriler-arası ticaret şeklinde gerçekteştiği tespit edilmiştir.
Kelleci ve Bostan (2014)	Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler İndeksi	Kırgızistan	Kırgızistan altın sektörünün uluslararası rekabet gücü incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre Kırgızistan altın ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, rekabet gücünün zamanla düşme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2 devam

Abteu (2015)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Etiyopya	Etiyopya deri endüstrisinin seçilmiş Afrika ülkeleri (Kenya, Mısır ve Tunus) karşısındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Etiyopya'nın deri endüstrisinde diğer ülkelere göre daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.
Obadı (2016)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	AB-28 ve ABD	AB-28 ve ABD'nin sektörel rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada SITC Rev.3 iki haneli ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, AB-28 ülkeleri 32 ürün grubunda rekabet gücüne sahipken, ABD ise 40 ürün grubunda rekabet gücüne sahiptir.
Bashimov (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Orta Asya Ülkeleri (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan)	2001-2014 yılları için Orta Asya ülkelerinin tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücü analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre, Orta Asya ülkeleri (Kazakistan hariç) tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücüne sahiptir.
Maleskic ve Adıgüzel (2017)	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	Bosna Hersek	2006-2015 yılları arasında Bosna Hersek ekonomisinin rekabet gücü analiz edilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda, Bosna Hersek'in silah ve mühimmat, mobilyalar, metal cevherler, ağaç ve ağaç ürünleri, inorganik kimyasal ürünler, kürkler ve ayakkabı, alüminyum, demir ve çelik gibi ürünlerde rekabet gücünün yüksek, buna karşın tarım ve gıda ürünleri, tekstil ve hazır giyim, plastikler ve mamulleri, seramik ürünleri, cam ve cam eşya gibi ürünlerde ise rekabet gücünün düşük olduğu saptanmıştır.

4. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler ikincil nitelikteki kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan ihracat ve ithalat verileri Amerikan doları (USD) bazında olup Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2001-2016 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized Commodity Description and Coding System) dikkate alınmıştır. Armonize ürün sınıflandırması içinde yer alan bakır ürünün kod numarası 74'dür.

İktisat yazınında rekabet gücünün ölçümünde kullanılabilecek standart bir ölçü bulunmamaktadır. Bununla birlikte değişik rekabet gücü ölçütleri arasında geniş bir seçim yelpazesi bulunmaktadır. Bu çalışmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi (AKÜ), Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi (ASKÜ) ve İhracat-İthalat Oranı indeksi (İİO) kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Balassa tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi, uluslararası ticarete uzmanlaşmayı ölçmeye yarayan bir indeks olup, kolayca hesaplanabilir olması nedeniyle literatürde yaygın kabul görmektedir (Kanaka ve Chinadurai, 2012: 2). AKÜ indeksi hangi sektörlerin avantaj ya da dezavantajlı olduğunu saptamak konusunda en uygulanabilir yaklaşımlardan biridir (Oelgemöller, 2012: 4; Saray ve Hark, 2015: 349). AKÜ yaklaşımında ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçüm yapılmakta ve uluslararası ticaretin ürün bileşiminin ülkeler arasındaki görel maliyetler kadar fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır. Bu varsayım, ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri 'açıklamak' amacı ile yapılmaktadır (Eroğlu ve Özdamar, 2006: 96-97). Balassa'nın AKÜ indeksi řu şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_j} / \frac{X_{wj}}{X_w} \right] \quad (1)$$

Formül 1'de, $AKÜ_{ij}$ i ülkesinin j sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} i ülkesinin j sektörünün ihracatını, X_j i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} j sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile $+\infty$ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Mushanyuri ve Mzumara, 2013: 38; Obadi, 2016: 249). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 4$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $2 < AKÜ < 4$ orta derecede karşılaştırmalı üstünlük; $1 < AKÜ < 2$ zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük; $0 < AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaj söz konusudur (Hinloopen ve Marrewijk, 2001: 13).

Bakır sektörünün rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan ikinci bir ölçüt Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksidir. ASKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$ASKÜ_{ij} = \frac{AKÜ_{ij} - 1}{AKÜ_{ij} + 1} \quad (2)$$

ASKÜ indeksi -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri pozitif ise ülke o üründe karşılaştırmalı üstünlüğe (rekabet gücüne) sahiptir. Eğer indeks değeri negatif ise ülke o ürünün ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja (rekabet dezavantajına) sahiptir (Laursen, 1998: 2; Jagdambe, 2016: 9).

Rekabet gücü göstergesi olarak kullanılan son ölçüt İhracat-İthalat Oranıdır (İİO). İİO bir sektörün dış ticarete uzmanlaşma düzeyini ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. İİO indeksi řu şekilde formüle edilmektedir (Demir, 2002: 232):

$$İİO = (X_i/M_i) * 100 \quad (3)$$

Formül 3’de, X_i ve M_i sırasıyla i sektörünün ihracat ve ithalatını ifade etmektedir. İndeks değerinin büyüklüğü, söz konusu sektörün rekabet gücünün derecesini gösterir (Çeştepe ve Ermiş, 2007: 136).

5. Bulgular

Bu bölümde Kazakistan’ın bakır sektörünün rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Tablo 5’de bakır sektöründe ele alınan ülkeler için AKÜ indeks değerleri yer almaktadır. Şili, Almanya, Japonya ve Kazakistan’ın bakır sektöründe AKÜ indeks değerinin 1’den büyük olduğu dolayısıyla rekabet gücünün yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın, ABD ile Çin’in ise rekabet gücü düşük bulunmuştur. Bakır ihracatında en yüksek rekabet gücüne sahip ülke Şili’dir. Bunu sırasıyla Kazakistan, Japonya ve Almanya izlemektedir. Şili ve Kazakistan’ın üstünlük derecesi “güçlü” düzeyde iken (AKÜ>4), Almanya ve Japonya’nın ise “zayıf” düzeydedir (1<AKÜ<2).

Tablo 5. Bakır sektöründe ele alınan ülkeler için AKÜ indeks değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Kazakistan
2001	44,03	1,13	0,49	0,95	0,40	14,14
2002	48,98	1,11	0,55	0,99	0,42	13,53
2003	45,37	1,02	0,64	0,94	0,40	10,59
2004	44,50	0,98	0,61	0,83	0,53	8,72
2005	39,81	0,99	0,58	0,87	0,54	7,24
2006	32,70	0,98	0,56	0,87	0,53	6,06
2007	33,51	0,99	0,57	1,03	0,40	5,39
2008	37,63	1,08	0,60	1,13	0,42	4,42
2009	41,89	0,97	0,55	1,29	0,34	4,16
2010	37,28	1,03	0,58	1,11	0,29	3,56
2011	36,58	1,11	0,64	1,10	0,35	3,65
2012	36,37	1,13	0,67	1,24	0,38	3,52
2013	35,09	1,11	0,66	1,41	0,37	3,96
2014	35,02	1,11	0,65	1,41	0,36	2,80
2015	34,17	1,05	0,59	1,36	0,31	5,48
2016	33,49	1,04	0,58	1,33	0,37	6,95

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Tablo 6’da Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksine göre rekabet gücü değerleri yer almaktadır. Bakır sektöründe rekabet gücüne sahip olan ülkeler arasında Şili, Almanya, Japonya ve Kazakistan bulunmaktadır. Buna karşın, ABD ile Çin’in ele alınan sektörde rekabet gücüne sahip olmadıkları görülmüştür. Tablo 6’da görüldüğü üzere, Şili’nin bakır sektöründe rekabet gücü diğer ülkelere göre daha yüksektir. Bunu sırasıyla Kazakistan, Japonya ve Almanya takip etmektedir.

Tablo 6. Bakır sektöründe ele alınan ülkeler için ASKÜ indeks değerleri

Yıllar	şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Kazakistan
2001	0,96	0,06	-0,34	-0,03	-0,43	0,87
2002	0,96	0,05	-0,29	0,00	-0,41	0,86
2003	0,96	0,01	-0,22	-0,03	-0,43	0,83
2004	0,96	-0,01	-0,24	-0,10	-0,31	0,79
2005	0,95	-0,01	-0,26	-0,07	-0,30	0,76
2006	0,94	-0,01	-0,28	-0,07	-0,31	0,72
2007	0,94	0,00	-0,27	0,01	-0,43	0,69
2008	0,95	0,04	-0,25	0,06	-0,40	0,63
2009	0,95	-0,02	-0,29	0,13	-0,49	0,61
2010	0,95	0,02	-0,26	0,05	-0,55	0,56
2011	0,95	0,05	-0,22	0,05	-0,48	0,57
2012	0,95	0,06	-0,20	0,11	-0,45	0,56
2013	0,94	0,05	-0,20	0,17	-0,46	0,60
2014	0,94	0,05	-0,21	0,17	-0,47	0,47
2015	0,94	0,02	-0,26	0,15	-0,53	0,69
2016	0,94	0,02	-0,27	0,14	-0,46	0,75

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Tablo 7’de 2001-2016 yılları arasında ele alınan ülkelerin bakır sektörüne ait İhracat-İthalat Oranı değerleri yer almaktadır. Tablo 7’den de görüldüğü üzere şili ile Kazakistan’ın İİO değerleri oldukça yüksek seviyededir. Bununla birlikte Almanya ve Japonya’nın da bakır sektöründe uzman olduğu görülmektedir. Kazakistan’ın İİO indeksi en yüksek değerini 2004 yılında almıştır. Sonraki yıllarda indeks değerinde önemli düzeyde bir düşüş gözlemlenmektedir. Ancak, son yıllarda indeks değerinde tekrar bir yükseliş göze çarpmaktadır. Kazakistan’ın bakır sektörüne ait İİO indeks değeri ele alınan yılların tamamında 100’ün üzerindedir. Bu da Kazakistan’ın bakır sektöründe talebin iç üretim ile karşılayabildiğinin bir göstergesidir. Bu veriler ışığında Kazakistan’ın bakır sektöründe uzmanlaşma derecesinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Bakır sektöründe ele alınan ülkeler için İİO indeks değerleri

Yıllar	Şili	Almanya	ABD	Japonya	Çin	Kazakistan
2001	32.054,12	128,72	43,40	276,76	12,71	2.870,94
2002	31.476,18	140,07	49,02	328,35	13,28	4.822,13
2003	29.960,63	138,64	63,51	339,55	13,29	10.208,98
2004	38.972,69	134,10	60,16	267,58	20,44	10.270,53
2005	45.112,97	118,60	48,29	317,97	23,69	9.173,06
2006	47.443,37	98,64	45,83	287,80	33,93	6.699,48
2007	54.636,18	103,64	54,51	289,92	19,45	4.514,79
2008	44.366,26	109,17	60,97	268,81	21,52	4.294,23
2009	56.405,00	115,73	78,88	463,43	12,11	3.831,26
2010	45.605,43	110,46	88,18	350,92	10,40	5.589,90
2011	30.847,77	108,06	83,58	247,73	12,43	5.054,96
2012	20.796,06	110,20	93,81	351,16	13,19	2.203,23
2013	19.513,15	104,62	85,01	363,19	14,34	5.357,48
2014	21.218,75	111,63	89,27	277,90	14,76	3.552,62
2015	18.258,88	113,09	84,15	309,70	14,65	4.473,96
2016	17.430,83	114,90	83,80	300,41	17,52	5.659,06

Kaynak: INTRACEN verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, son 15 yıllık dönemde Kazakistan'ın bakır ihracatındaki rekabet gücünün önemli düzeyde artış gösterdiği görülmektedir. Ancak, Kazakistan'ın bakır ihracatında pazar yoğunlaşmasının yüksek olduğu görülmektedir. İhracatın belirli ülkelere yoğunlaşması ülke ekonomisi açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Çünkü hedef alınan dış piyasada ortaya çıkan olumsuz bir gelişme ülkenin ihracat gelirlerinde aşırı dalgalanma yaratabilir. İhracat gelirlerindeki aşırı dalgalanma ülkenin ödemeler bilançosunu ve ekonomik büyüme hızını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu bakımdan ihracatın ülke bazında çeşitlendirilmesi ülkenin hem ihracat hacminin ve hem de dış rekabet gücünün artmasına yol açacaktır. Buna ilaveten, bakır sektöründe karşılaşılan bazı yapısal sorunlar da sektörün ihracat rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bakır sektörünün karşılaştığı önemli sorunlar arasında atıl kapasite seviyesinin yüksek oluşu, sermaye yetersizliği, üretim teknolojilerinin eski olması, lojistik altyapı eksiklikleri gibi sorunlar başta gelmektedir. Dünya bakır pazarından Kazakistan'ın payına düşeni alabilmesi için sektöre ilişkin sorunların biran önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör işbirliğinin arttıracak politikalar hayata geçirilmelidir.

7. Sonuç

Kazakistan, merkezi planlama sisteminden serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde adım ilerleyerek günümüzde hızlı büyüyen ekonomiler arasında yer almaktadır. Kazakistan'ın dünya ekonomisine entegrasyonu sonucu dış ticaret hacmi yüksek rakamlara ulaşmıştır. Kazakistan'ın dış ticaret yapısı incelendiğinde petrol ve petrol ürünleri, kimya sanayi ürünleri, demir ve demir dışı metallerin görece payının yüksek olduğu görülmektedir. Kazakistan'ın bakır

alanında önemli rezervlere sahip olması sonucu bakır ihracatında da son yıllarda kayda değer artışlar görülmüştür.

Bu çalışmada Kazakistan'ın bakır sektöründeki rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada, 2001-2016 yılları için AKÜ, ASKÜ ve İİO indeks değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Kazakistan bakır ihracatında yüksek rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte, ülkenin rekabet gücü her geçen gün artmaktadır. Ancak, Kazakistan'da bakır ihracatının belli ülkelere yoğunlaştığı görülmüştür. Bu durum uzun dönemde ihracat artışlarının sürdürülebilirliği önünde engel teşkil etmektedir. Kazakistan'ın bakır ihracatında var olan yüksek rekabet gücünü sürdürülebilir kılması açısından ihracatta pazar çeşitlendirmesine gidilmelidir. İhracatta pazar çeşitlendirmesine gidilerek rakip ülkeler karşısında rekabet avantajı sağlanabilir. Ayrıca, bakır ihracatının yarı mamul yerine, işlenmiş ürünlere doğru kaydırılması sonucu dış piyasalarda rekabet avantajı yakalanabilir. Bu bağlamda, bakır sektöründe AR-GE ve inovasyon faaliyetlerine daha fazla yoğunlaşmalı, üretimde modern teknolojilerin kullanımı teşvik edilmeli, ihracata yönelik üretim desteklenmeli ve markalaşma olgusuna daha fazla önem verilmelidir.

Kaynakça

- Abteu, M. (2015). Revealed comparative advantage of Ethiopian leather industry with selected African economies. *International Journal of Business and Economics Research*, 4(5), 229-237.
- Akhtar, N., Zakir, N., & Ghani, E. (2008). Changing revealed comparative advantage: a case study of footwear industry of Pakistan. *Pakistan Development Review*, 47(4), 695-709.
- Assadzadeh, A., Behbudi, D., Miyarkolaie, N.F., & Moghadam, H.M. (2013). A study of the revealed comparative advantage in the textile and clothing industries between Iran and Turkey. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 95-107.
- Balassa, B. (1977). Revealed comparative advantage revisited: an analysis of relative export shares of the industrial countries (1953-1971). *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 45(4), 327-344.
- Bashimov, G. (2017). Orta Asya ekonomilerinin tekstil ve hazır giyim sektöründeki uluslararası rekabet gücü. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 23-33.
- Başkol, O. (2011). Türk otomotiv sektörünün uluslararası rekabet gücü (1996-2010). *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7(2), 63-78.
- Çeştepe, H., & Ermiş, A. (2007). Türk seramik sektörünün rekabet gücü (1996-2002). *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(1), 127-143.
- Çoban, O., & Kök, R. (2005). Türkiye tekstil endüstrisi ve rekabet gücü: AB ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz örneği, 1989-2001. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20(228), 68-81.
- Demir, İ. (2002). Alt sektörlerde rekabet gücü ölçüm yöntemleri. *Planlama Dergisi*, 229-234.
- Erkan, B. (2011). SITC teknoloji sınıflandırmasına ilişkin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesi: Türkiye ve diğer N-11 ülkelerinin karşılaştırılması. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(558), 35-48.
- Eroğlu, Ö., & Özdamar, G. (2006). Türk imalat sanayinin rekabet gücü ve beyaz eşya sektörü üzerine bir inceleme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 85-104.
- Gonuguntla, S. (2007). New Zealand forestry: an analysis of comparative advantage. *NZ Journal of Forestry*, 51(4), 21-27.
- Havrila, I., & Gunawardana, P. (2003). Analysing comparative advantage and competitiveness: an application to Australia's textile and clothing industries. *Australian Economic Papers*, 42(1), 103-117.

- Hepaktan, E. (2010). 2008 ekonomik krizinin Türkiye'nin dış ticaretine yansımaları, Uluslararası Sempozyum V. Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması, (27-29 Mayıs), Balıkesir, Türkiye.
- Hinloopen, J., & Marrewijk, C.V. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Review of World Economics*, 137(1), 1-35.
- Jagdamba, S. (2016). Analysis of export competitiveness of Indian agricultural products with ASEAN countries. ISEC Working Paper No: 356, Bangalore.
- Kanaka, S., & Chinadurai, M. (2012). A study of comparative advantage of Indian agricultural exports. *Journal of Management and Science*, 2(3), 1-9.
- Kelleci, S.Ü. & Bostan, A. (2014). Kırgızistan altın sektörünün rekabet gücü. *Reforma İktisadi Bilimler Dergisi*. 1(61), 52-60.
- Khatibi, A. (2008). Kazakhstan's revealed comparative advantage vis-a-vis the EU-27. ECIPE Working Paper No: 3, Belgium.
- Konyalı, G., & Emirhan, P.N. (2004). Türk cam sanayii ve seramik sanayiinin Avrupa Birliği piyasasındaki ticaret yapısı ve ihracat performansı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2), 27-40.
- Laursen, K. (1998). Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization. Danish Research Unit for Industrial Dynamics (DRUID) Working Paper No: 98-30.
- Maleskic, A., & Adigüzel, M. (2017). Bosna Hersek ekonomisinin rekabet gücünün incelenmesi ve değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS No: 60, İstanbul.
- Mushanyuri, B.E., & Mzumara, M. (2013). An assessment of comparative advantage of Mauritius. *European Journal of Sustainable Development*, 2(3), 35-42.
- Obadi, S.M. (2016). Revealed comparative advantage and competitiveness in the EU-28 and the USA. *Economic Review*, 45(2), 243-259.
- Oelgemöller, J. (2012). Analyzing the international competitiveness of the industry in Portugal, Ireland, Greece and Spain using revealed comparative advantages (RCA) indicators. CAWM Discussion Paper No: 61.
- Saray, M.O., & Hark, R. (2015). OECD ülkelerinin ileri-teknoloji ürünlerindeki rekabet güçlerinin değerlendirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 347-372.
- Song, M., & Gazo, R. (2013). Competitiveness of US household and office furniture industry. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 3(2), 47-55.
- Türkoğlu, S.G. (2016). Türkiye bakır sektörünün üzerine bir araştırma ve uluslararası ticarete rekabet edilebilirliği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü WPS No: 15, İstanbul.
- Yang, Y. (1999). China's textile and clothing exports: changing international comparative advantage and its policy implications. Asia Pacific Press, CEP 99-3.